



ברית עבדיה

Obadyah Alliance



Dayan Jacob de Oliveira * Dayan Eliezer Tabor * Dayan Yehonatan Elazar-DeMota
Rabbi Hananiah Cohen * Rabbi Haim Ovadia

בי"ד מומחה לעניני יהדות דקהילות ספרד

All communications to the President of Obadyah Alliance and Secretary of the Bet Din:

Dr. Yehonatan Elazar-DeMota

4617 NW 156 ST

MIAMI, FL 33054

E-mail: betdin@obadyah.com

ביא"ע

הנדון: שובם לחיק עם ישראל של "בני האנוסים" מספרד ופורטוגל

שאלה בעת האחרונה ישנם אנשים רבים הטוענים כי הם צאצאי האנוסים מספרד ופורטוגל שסבלו מהמרת דת לנצרות בכפייה משנת 1391 עד 1497 ע"י הכנסייה הנוצרית כאשר לומדים את שו"ת הרבנים בעניין זה, מהמאה האחת עשרה עד המאה העשרים ואחת, נתן לשים לב להבדלי גישה מהותיים בין חכמי הספרדים לבין חכמי והאשכנזים. רוב החכמים הספרדים מתירים או מקילים באופן החזרה לקהילה היהודית, ללא צורך בגיור. ישנם האומרים שהחוזרים חייבים ברית מילה ועבילה. ככלל, רבני הקהילות הספרדיות פסקו שהחוזרים אינם חייבים לקבל עול ת"ומ לפני שלושה דיינים כפי הנדרש מגרי צדק. מצד שני, למרות שרבינו גרשום ע"ה, אומר שיהודים שהמירו בכפייה אינם מחוייבים בגיור ע"מ לחזור לקהילה, בעלי התוספות וכמה מחכמי פרובנס אומרים שהם כן מחוייבים בקבלת עול ת"ומצ בפני שלושה. ישנם אפילו פוסקים אומרים שהחוזרים צריכים לקבל מלקות על כך שכפרו באמונת אבותיהם.

בתקופת האינקוויזיציה, הקהילות הספרדיות באירופה, באפריקה ובאימפריה העות'מאנית קיבלו את האנוסים ואת צאצאיהם ללא צורך בגיור, כל עוד הם צאצאי אימהות יהודיות. כבר בסוף המאה העשרים, עם הגלובליזציה העולמית ותפוצת האינטרנט, צצו קבוצות ואנשים רבים ברחבי אמריקה הלטינית שהכריזו על עצמם אנוסים. במהלך שלושים השנים האחרונות, התעוררות זו הולידה את תנועת בני אנוסים.

עם כל כך הרבה דעות הלכתיות ואסכולות, איזה נוהל הלכתי צריכים לנקוט ברשויות ההלכתיות העכשוויות כדי לבייע בחזרתם של צאצאי האנוסים לחיק עם ישראל?

תשובה

טרם אענה מענה על עיקר השאלה. נדרש מאיתנו להבין את הדינמיקה השונה הקיימת ברחבי הפזורה הספרדית. כיום, כמעט 200 שנה לאחר תום האינקוויזיציה הספרדית (1834) והפורטוגזית (1821), אין עוד קהילות של יהודים סודיים או נסתרים. לצורך העניין לא נוכל לדון בסוגיית האנוסים, אלא בסוגיית צאצאי האנוסים.

ראשית כל, היסטוריונים ואנתרופולוגים שונים תיעדו את המידע לאן נמלטו האנוסים מסביב לעולם בתקופת האינקוויזיציה. עם זאת, חלק צאצאיהם עדיין חיים בספרד ובפורטוגל. בתוך האיים הספרדיים, והאיים הפורטוגליים, והאיים באוקיינוס האטלנטי, ישנן קהילות שהיו מבודדות מהחברות הנוצריות הישנות. הדינמיקה הזו אפשרה להם לשמר את תודעת זהותם היהודית, למרות היותם נוצרים. כזה הוא המקרה של בלמונטה, אזור טראס-אוש-מונטש ומיורקה.

בנוסף ישנם אלפי אנשים ברחבי העולם המחפשים משמעות קיומית על ידי חיבור עם הדת של אבותיהם. אנשים אלה יכולים להיות מסווגים בשלוש קבוצות: אלה שיש להם שושלת ישירה מאימהות יהודיות אך אין להם מודעות להיותם יהודים; אלה שיודעים שיש להם עבר יהודי, אבל אבותיהם נישאו עם לא-יהודיות; ואלה שיש להם עניין אינטלקטואלי בעברם היהודי אך אינם מתעניינים בדת היהודית.

שנית, היהודים בספרד שבחרו להתנצר עשו זאת מסיבות שונות. החכם יוסף הלוי פאור ע"ה, העלה כי הם נחלקו ארבע כיתות: א. שרצו להיות נוצרים טובים ולהימנע מקשר עם יהודים אחרים; ב. שרצו להמשיך את חייהם על פיהמסורת היהודית למרות החשש מעונש מוות; ג. שרצו להיות גם כיהודים וגם כנוצרים בו זמנית; ד. שדחו את שתי המסורות הדתיות.¹ חברי הכת השלישית התנצרו מתוך כוונה לעזוב את ספרד בעתיד. הם היו אלה שיסכנו את חייהם בתרגול חשאי במסורת היהודית, בתקווה לזכות בחופש דת במקום אחר. למרות שהכת הראשונה מתארת משומדים, ילדיהם נחשבו אנוסים על ידי חכמי ספרד, כתינוק שנישבה לבן הגוים.²

בתשובה לשאלה זו יש לנתח את שו"ת של חכמי אשכנז וחכמי ספרד, באופן כרונולוגי. בסופו של דבר נראה מה התנאים לאפשר ליישם חלק מהפסיקות שלהם ומה השינויים הנדרשים כדי שניתן יהיה ליישם אותן היום.

במאות ה-11 וה-12, יהודי צרפת-גרמניה נפגעו קשות ממסעי הצלב, והביאו למקרי התנצרות רבים. כתגובה לאתגר הרב פסק רבינו גרשום ע"ה, שאסור לומר למי שרוצה לחזור, 'תראה איזה אסון קרה לך, איזו טעות איומה עשית'.³ וגם כתב הרש"י ע"ה, ישראל (משומד) מומר אף על פי שחטא ישראל הוא.⁴ רבנו תם ע"ה, והר"י ע"ה, מבדילים בין המתנצר הכפוי לבין המשומד.⁵ שלושת הרבנים הללו פסקו שבמקרים בהם יהודי נשוי מתנצר ולא אשתו, האנוס יכול לתת את הגט לאשתו, שכן היא אינה מאבדת את מעמדה כיהודייה. רבי אליעזר בן שמואל ממץ ע"ה, והרבי"ה ע"ה, פסקו שאם יחסו של האנוס דומה יותר לזר מעמו המקורי, כנוצרי, הוא מאבד את מהותו וזהותו היהודית.⁶

כתב הרמב"ם ע"ה, באדם שכפר בתורה שבעל פה ממחשבתו, ובדברים שנראו לו, והלך אחר דעתו הקלה, ואחר שרירות ליבו, וכפר בתורה שבעל פה תחילה; וכן כל הטועים אחריו. אבל בני אותן הטועים ובני בניהם, שהדיחו אותם אבותם ונולדו במינות, וגידלו אותן עליו-הרי הן כתינוק שנישבה לבין הגויים וגידלוהו הגויים על דתם, שהוא אנוס; ואף על פי ששמע אחר כך שהיה יהודי, וראה היהודיים ודתם--הרי הוא כאנוס, שהרי גידלוהו על טעותם. כך אלו האוחזים בדרכי אבותיהם שתעו. לפיכך ראוי להחזירן בתשובה, ולמשוך אותם בדרכי שלום, עד שיחזרו לאיתן התורה; ולא ימהר אדם להורגן.⁷

¹Faur, *In the Shadow of History*, 117.

²הלכות ממרים פרק ג:ג

³מולר, תשובה חכמי זרפת ולותיר, ניו יורק, 1958, כ"א;

Finkelstein, *Jewish Self-Government in the Middle Ages*, New York, 1929, pp. 179-180 and especially p. 175, note 1 and 2; A. Grossman, 1981, pp. 122-123.

⁴G.J. Blidstein, "Who is not a Jew?...art. cited, p.385, n.5; A. Grossman, *The Early Sages of Ashkenaz*, art. cited, pp. 122-127; id., *The Early Sages of France*, Jerusalem, 1995. pp. 151-154.

⁵תוספות, עבודה זרה כג ע"ב; ר' יעקב בן מאיר, ספר הישר

Tossafoth, Abodah Zarah 26b, s.v. Ani Shone; R. Jacob ben Meir, *Sefer haYashar* (News), s.v. 743, p. 434; E. Urbach, *Ba'ale haTossafoth*, op. cit., 1980, n. 56, p.243.

⁶אליעזר בן שמואל דה מץ, ספר יריים, וינה, תרנ"ב, 1892; אליעזר בן יואל הלוי, ספר רבי"ה, ו' אפוביצר (עורך) ברלין, 1913-1915-1916, עמ' 158, 151, s.v., ירושלים, 1935, חלק א

⁷הלכות ממרים פרק ג:ג

הפסק הזה חשוב מאוד, שכן מיישמו עלול לחשוב שצאצאיהם של ה"כופרים" הללו ראויים לעונש מוות. הרמב"ם ע"ה, טוען להיפך. באגרת השמד שלו הוא מגיב למצבם של אותם יהודים שהתאסלמו בתקופת האלמוהדים. הסביר הרמב"ם ע"ה, את התנאים למות כקדוש מעונה במהלך שמד - יהודים שהתאסלמו בכפייה וצאצאיהם נשארים יהודים ויכולים לחזור.

מצבם של היהודים בספרד הורע שוב כשהצלבנים פתחו בסבב חדש של פרעות אנטי-יהודיות בטולדו (1212), שדדו והרגו יהודים בכל חלקי המדינה. ואז פסק הרשב"א ע"ה, שדין החזרת האנוסים אינו כדין הגרים, כיון שאינם צריכים טבילה, רק ברית מילה.⁸

במהלך המאות ה-13 וה-14, לאחר מסע הצלב השני, הרבנים בצרפת-גרמניה פסקו לחמורא לגבי האנוסים. הם העדיפו את קידוש השם על פני התנצרות. באמצע המאה השלוש עשרה פסק המהר"ם ע"ה, לגבי דין החליצה של שני אחים משומדים, ופסק כי אינם יכולים לקיים את המצוה הזו. ועוד כתב המהר"ם ע"ה, כיאינו מקבל את עדות האנוס, אף על פי שהוא כנה באמונת אבותיו בסתר.⁹

בספרד פסק הריטב"א ע"ה, וישראל שחטא וחזר בתשובה דכ"ע שורת הדין אינו צריך טבילה אלא קבלת חבירות בפני ב"ד לכתחילה, ואעפ"כ הוא טובל מדרבנן משום מעלה דומיא דטבילת עבד משוחרר שאין טבילתו אלא מדרבנן.¹⁰ הריטב"א, ע"ה, גוזר את דין החוזר מדין העבד המשוחרר. עם זאת, על פי הדין, אין מתאם ישיר בין האנוס והעבד.

בשנת 1391 היה שמד במקומות רבים בספרד ובאיים הבלאריים. כתב הריב"ש ע"ה, האמנם ראוי להבין שזהו במי שכשהוא בינו לבין עצמו נזהר מכל עבירות שבתורה בכל יכולתו, אבל אם אפילו בינו לבין עצמו שלא במקום שיראוהו עובדי כוכבים עובר על אחת עבירות שבתורה וכו' הרי הוא פסול לעדות וחשוד לאותו דבר וכו' ואעפ"י שתחילת השמד היה באנוס הרי הוא עתה עובר ברצון, כיון שעושה כן אף בינו לבין עצמו ושלא במקום רואים שירא מה שיעלילוהו וימסרהו. ולזה אלה האנוסים אשר נשארו בארצות השמד כל זה הזמן, ולא יצאו להמלט על נפשם כאשר עשו רבים, מהם עשירים ומהם עניים מרודים, כבר יצאו מחזקת כשרות וצריכין חקירת חכם שיחקור עליהם אם הם מתנהגים בכשרות בינם לבין עצמם, ושאינן בידם לצאת ולהמלט וכו' ואם עוברים ברצון על א' מן העבירות, אפ"י בינם לבין עצמם, אם העבירה היא עבודת כוכבים או חלול שבת בפרהסיא הרי הם כעובדי כוכבים גמורים וכו'. ואם העבירה היא משאר איסורין, הרי הוא מומר לאותו דבר ולא לדבר אחר, אך אינו אוסר יין במגע כיון שאינו כעובד כוכבים גמור.¹¹ הריב"ש ע"ה, נוקט עמדה מחמירה מבני דורו, בכך שהוא דורש חקירה של כל פרט, כדי לראות מי מתאים לשמש עד ולהכין יינות. הוא לא פסק על דין כללי, אלא הוא דורש חקירה סוציולוגית של המשפחה והסביבה של האנוס המדובר.

כתב התשב"ץ ע"ה, וגם אין לחוש לכהן זה שמא אין אמו מישראל אם אין העד או העדים מעידים באמו שהיא מישראל ואומרים שאין מכירין אם היא מישראל או לא לפי שחזקת כל האנוסי אינם נושאים גויות ודבר זה מפורסם לנו שהם מתנהגים בכך וכיון שנודע לנו והם מעידים זה לזה שבזה הם מתנהגים דור אחר דור מזמן הגזרה עד היום הזה הויה חזקה זו חזקה לדון על פיה שכל אנוס הבא לעשות תשובה כשם שמחזיקין אותו שאביו מישראל כך מחזיקין אותו שאמו מישראל ואינה עכ"ו ומצינו בתלמוד בהרבה מקומות דנין על פי חזקה ואפ"י באיסור דאורייתא משום דהויה חזקה דאורייתא וכדאמרי' גבי מלתא דעבידא לאגלווי חזקה היא דלא משקרי בה אינשי וכן בפ"ק דמציעא אמרי' גבי דאין אדם מעיד עדות שקר חזקה היא דאין אדם חוטא ולא לו וכן מי שאמר לשלוחו צא ושחוט לי תרנגולת והלך ומצאן שחוטין חזקתן כשר וכן במס' שבועות אמרינן חזקה אין אדם מעיד פניו בפני בעל חובו וגם בדוכתי טובא בתלמוד אשכחן דדייני ועובדי עובדא על פומ' דחזקה גם אנו ג"כ נדון ע"פ חזקה זו המפורסמת לנו שאין האנוסי נושאים נשים נכריות אשר לא מזרע יש' המה כי אם מבנות האנוסי' כמותן¹². לכן רק מי שאין אמו יהודיה, ורוצה לחזור, צריך לטבול ולקבל עול תורה

⁸שו"ת הרשב"א ס' פט

⁹שו"ת מאיר מרוטנבורג, ברלין, תרנ"א-תרנ"ב, ש"ב. 130, עמ' 280; שם, ש"ב. 491, עמ' 564

¹⁰בתוס' האחרונות חדושי הריטב"א מסכת יבמות דף מ"ז ע"ב

¹¹שו"ת הריב"ש סימן ד וסימן י"א

¹²שו"ת יכין ובוועז ח"ב ס' ג

כפי שצריך לגרים.¹³ פסק התשב"ץ ע"ה, שהאנוסים בספרד יש להם חזקה שאינם נושאים גויות. במיורקה, הנוצרים הישנים לא רצו להתערבב עם הנוצרים החדשים, פן יתערבבו בדם יהודי. בספרד ובפורטוגל נהגו האנוסים להתחתן עם בני דודיהם, על מנת להבטיח את זהות צאצאיהם כיהודים. החזקה זו מוקם על הרוב.

בפרק הכל שוחטין א"ר נחמן, רב ראה אחד ששחט אם ראהו מתחלה ועד סוף מותר לאכול משחיטתו ואם לאו אסור לאכול משחיטתו ואם לאו אסור לאכול משחיטתו היכי דמי אי דידע דגמיר למה לי ראה ואי דידע דלא גמיר פשיטא ואלא דלא ידע אי גמיר אי לא גמיר לימא רוב מצויין אצל שחיטה מומחין הן מי לא תניא הרי שמצא תרנגולת שחוטה בשוק או שאמר לשלוחו צא שחוט והלך ומצא שחוט חזקתו שחוט אלמא אמרינן רוב מצויין אצל שחיטה מומחין הן הכא נמי לימא רוב מצויין אצל שחיטה מומחין הן¹⁴. ההלכה לא כר' נחמן. אבל, אנו למדים שבכל מקום שניתן לברר את העובדות, עלינו לעשות זאת, ובכל מקום שלא ניתן, אנו נוטים לרוב. לפיכך, הבשר שנשחט נחשב כשר שכן רוב האנשים עם אותו מודוס אופרנדי יש להם חזקת כשרות. לכן, אנו יכולים להניח שצאצאי האנוסים הנוהגים את מצוות דרבנן, הם מבני ישראל.

וכתוב בפרק גיד הנשה, תא שמע תשע חנויות כולן מוכרות בשר שחוטה ואחת מוכרת בשר נבלה ולקח מאחת מהן ואינו יודע מאיזה מהן לקח ספקו אסור ובנמצא הלך אחר הרוב. לפיכך, אם גוי מוכר בשר לישראל, הדין הוא שישראל יכול לאכול אותו, מכיון שאנו מניחים שהבשר פרש מהרוב, מחמת כל דפריש מרובא פריש.¹⁵ לסיכום, מישהו שיצא מספרד למקום אחר ורצה לחזור לדת יהודית, היתה לו חזקת ישראל.

אבל חכמי אשכנז חייבו כנראה את החוזרים לגלח את ראשם, כאות תשובה. פסק ר' יוסף בן משה [גרמניה המאה ה-15 (בוואריה)] ע"ה, שמי שדוחה את העקרונות המהותיים [באמונה היהודית] צריך לגלח את שערו ולטבול לפני שניים או שלושה אנשים.¹⁶ כתב ר' ישראל איסרלן, החוזרים לאמונת אבותיהם אינם נחשבים [בקהילה] בדברים הקשורים לקדושה [מנין, עדות וכו'] עד שיגלחו וטבלו. לאחר מכן הוא קובע, אף על פי שזה לא מן הדין, זה מנהג אבותינו, ולכן תורה היא.¹⁷ כתב המהרש"ל ע"ה, שאסור בשעת הגזירה לשחוט את בניו כדי שלא יטמאו אותם בשמד, כי אפילו בעצמו אין אדם רשאי לחבול ק"ו באחרים. ומסתמא אם אינם ראויים וזוכים לכך יחזרו מעצמן ועכשיו הן אנוסים ופטורים לגמרי וג"כ רוב האנוסים חוזרים אחר כמה שנים, ולפעמים בניהם חוזרים.¹⁸ הוא כתב זאת כהצהרה לגבי מקרים בהם יהודים רבים העדיפו להרוג את ילדיהם, מחשש שילדהם יהיו עובדי עבודת אלילים בכוח. עד המאה ה-15, חכמי אשכנז פסקו לחומרא יותר מקודמיהם.

אמנם יהדות ספרד גורשה מספרד בשנת 1492. אלפי יהודים חצו את הגבול לפורטוגל, בעוד אלפי אחרים נמלטו לצפון אפריקה ולאדמות האימפריה העות'מאנית. קבוצה נוספת של יהודים בחרה להתנצר. הרדב"ז ע"ה, נולד בספרד והיה בן 13 כשמשפחתו ברחה למצרים. כתב הרדב"ז ע"ה, כי דייקת בה שפיר תשכח דלא מעכבא בהו טבילה כמו שא"צ להודיעם קצת מצות קלות וחמורות שכבר קבלום אבותיהם מהר סיני עליהם ועל זרעם כך ג"כ כבר טבלו אבותיהם ונכנסו לברית במילה וטבילה ואותה טבילה עלתה לכל הבאים אחריהם שכן מצינו לכל הנולדים במדבר שחזר ומל אותם יהושע ולא מצינו שהצריכום טבילה.¹⁹ וגם פסק הרא"ם ע"ה, לגבי האנוסים שהגיעו לאימפריה העות'מאנית,

¹³ שו"ת יכין ובוועז ח"ב ס' לא

¹⁴ חולין י"ב ע"א

¹⁵ חולין צ"ה ע"א

¹⁶ לקט יושר חלק ב-י"ד, מ"ט ב; ב"י או"ח הלכות חול המועד סי' תקלא

¹⁷ תרומת הדשן סימן פ"ו

¹⁸ המהרש"ל-יש"ש ב"ק סי' נט

¹⁹ שו"ת רדב"ז חלק ג סימן תתנח

כל האנוסים, באשר הם, צריכים רק ברית מילה, ללא טבילה.²⁰ כתב מרן שולחן ערוך ע"ה, האנוסים שנשארו בארצותם אם הם מתנהגים בכשרות בינם לבין עצמם ואין בידם להמלט למקום שיוכלו לעבוד את ה' סומכי' על שחיתתן ואין אוסרין יין במגען.²¹ הוא מכיר בכך שלא כל היהודים הצליחו להימלט וכי היו יהודים שתרגלו את המסורת היהודית בסתר. ללא ספק, גירוש ספרד והגיורים הכפויים הציבו אתגרים חדשים עבור החכמים שעסקו בחזרת האנוסים. בדרך כלל הם קיבלו האנוסים כיהודים, ללא צורך טבילה, ולא קבלת עול תורה. וכן פסק המהר"י בירב ע"ה, אין אנו מחייבים אותו לעבור טבילה אלא רק מילה, כי אין לחוש שאמו גויה, שכן החזקה שהאנוסים אינם נושאים נשים גויות.²²

וכן פסק ר' יוסף טאיטאצאק ע"ה, לגבי נשים אנוסות שהגיעו מפורטוגל לסלוניקי כדי לחזור ליהדות:

האנוסים שבפורטוגל ושאר מדינות הנמצאים להודיע לכל רואה כתבנו זה כי הוסכם על פי כל חכמי העיר הזאת עיר סאלוניקי הן החכמים השלמים אשר בארץ המה זלה"ה הן אותם אשר בחיים חיותם י"ח שכל אשה שנשאת לשום איש מבני ישראל בעודם בגזירת השמד אעפ"י שקדש אותה בפני ישראל העומדים אשר צפו מי השמד על ראשם שאין לחוש לאותן קדושין כלל, והרי היא מותרת לכל איש ישראל אשר ירצה לכנוס אותה הן שהם במקום השמד הן אחר הנצלם מחרב השמד, וכן אנו נוהגים בעיר הזאת שכל אשה אשר תבוא מפורטוגל אין אנו חוששים כלל לקדושין שנתקדשה אחר השמד ואנו מתירין אותה להנשא לכל אשר תרצה להנשא כי אין שם עדים כשרים בכל צד וכיון שהעדים אינם כשרים דקדושין אינם קדושין כלל ואם תשאר ג"כ זקוקה ליבם אין זיקה כלל ואינה צריכה גט חליצה כלל ומותרת להנשא וכו'.²³ פסיקה זו ביטלה מקרים פוטנציאליים של עגונות, שבהם הבעל לא חזר או לא ראה צורך לבצע ההלכה בתוך האינקוויזיציה. בסופו של דבר, הפסיקה הזו ביטלה מקרים פוטנציאליים של ממזרות בקרב האנוסים הפורטוגלים.

לאחר שגורשו מספרד, עשרות אלפי היהודים שעברו לגור בפורטוגל עמדו מאוחר יותר בפני גיור כפוי. המלך הקתולי הפורטוגזי, מנואל הראשון, רצה להתחתן עם בתה של המלכה הקתולית של אסטוריאס, איזבלה. עם זאת, איזבלה תאפשר זאת רק בתנאי שמנואל ייפטר מהיהודים במלכות פורטוגל. זה היה מאמץ לבסס את הכוח הקתולי על אדמת האי האיברי. בדצמבר 1496 הוא גזר על גירוש כל היהודים מפורטוגל. אף על פי כן, עד שנת 1497 שינה את דעתו וקבע שכל יהודי פורטוגל יתנצרו או יעזבו את הארץ ללא ילדיהם. באותה שנה, שבוע לפני חג הפסחא, נלקחו ילדים יהודים מהוריהם והוטבלו בכפייה. בתקווה לראות שוב את ילדיהם, משפחות יהודיות פותו להגיע לליסבון, שם חויבו להמיר את דתם בכוח. הם נגררו לכנסיות לטבילה. יהודים רבים התאבדו, בעוד שאחרים נידונו לשרוף באוטו-דה-פה. בדיוק כמו היהודים הספרדים שעברו גיור בכפייה שנים קודם לכן, הם נקראו נוצרים חדשים. למורת רוחם של הכנסייה ושל המלוכה הפורטוגלית, אלה רבים התבררו מאוחר יותר נוצרים לא כנים. האינקוויזיציה הפורטוגלית החלה בשנות ה-30 של המאה ה-19 לאחר שהתגלו נוצרים חדשים רבים שעדיין נוהגים כיהודים. אנוסים רבים מפורטוגל הגיעו ליוון לאחר תחילת האינקוויזיציה. אז פסק המהרי"ץ ע"ה, אין לחוש שהאנוסים שחוזרים ליהדות בגלוי הם מאמהות לא יהודיות, שכן לאנוסים יש חזקה שהם מתחתנים ביניהם, במיוחד הפורטוגלים.²⁴ חשוב לשים לב שהוא מדגיש את האנוסים של פורטוגל, שכן הם הוטבלו בהמוניהם בשנת 1497, שלא מרצונם.

לאחר שספרד ופורטוגל סופחו תחת כתר אחד, נמלטו אנוסים רבים דרך דרום מערב צרפת ולאחר מכן לאנטוורפן. כשהאינקוויזיציה הורחבה לאנטוורפן בשנות ה-1580, עברו האנוסים להולנד בסוף המאה ה-16. הם התיישבו בערים שונות בתוך הרפובליקה ההולנדית. הם הצליחו להקים קהילה

²⁰ שו"ת אליהו מזרחי ס' לב

²¹ שו"ע יו"ד ס' קיט:יב

²² המהר"י בירב ס' לט

²³ פחד יצחק, ח' ו, ס' עה

²⁴ שו"ת מהרי"ץ החדשות ס' קז; קמח

חשובה, בהנהגת חכמים, שהגיעה מגרמניה, ונציה, מרוקו והאימפריה העות'מאנית. עד שנת 1636 הם הקימו את ק"ק תלמוד תורה עץ חיים. אז פסקו החכמים של הקהילה הפורטוגזית שלאנוסים שהגיעו להולנד יש לעשות רק ברית מילה, ללא צורך בטבילה. הם החלו את החזקה על כולם, כל עוד האם הייתה ממשפחה יהודית. קהילה זו יישמה את הדין הזה עד לחורבן בשואה (המאה ה-20).²⁵ ראוי לציון ש-250 שנה לאחר גירוש ספרד והקמת האינקוויזיציות, עדיין יש אנוסים העוסקים בתורה ומצוות ושהחכמים מקבלים אותם כיהודים ללא צורך בגיור.

לאחר הפוגרומים ומעשי הטבח ביהודים ברוסיה, כתב ר' אברהם הירש בן יעקב אייזנשטדט מבייסלוסטוק ע"ה, שמומר שחוזר לאמונת אבותיו יכול לטבול גם בשבת. פירוש הדבר הוא שלא איבד את מעמדו כיהודי, שכן בית דין אינו יכול לראות מקרים של גרות בשבת. כתב הפתחי תשובה ע"ה, מומר שעשה תשובה מותר לטבול אפילו בשבת כיון דאינו מדאורייתא ע"ש. ועיין בתשובת רשב"ש סימן ס"ח שכתב דבני המומרים הערלים הנקראים אנוסים כשבאים לחזור בתשובה אין להודיעם מצות קלות וחמורות ועונשן ואין לבהלן אבל יש למושכו חסד ואין צריך טבילה וכשמל א"ע מברך להכניסו בבריתו של א"א ומברך גם כן ב' ברכות על המילה.²⁶ פסק דין זה משקף כי ילדי מומרים, משומדים ומינים הם אנוסים ואינם אשמים בהחלטות אבותיהם.

באותה תקופה של הפוגרום ברוסיה, נסע החיד"א ע"ה, למערב אירופה כשליח צדקה מטעם הקהילה היהודית בירושלים. בעודו שם, הוא למד על תופעת האנוסים בחצי האי האיברי. כתב החיד"א ע"ה, בני האנוסים מברכין שהחיינו אם יכולים לכוין דעתם, והגר מברך בשעת טבילה. מהריק"ש בהגהותיו משם הרדב"ז. והוא בתשובות החדשות סימן תל"ד. ושם נאמר אם יודעים לברך, והגר יברך אחר טבילה ע"ש ובכנה"ג.²⁷ כמעט 300 שנה לאחר גירוש ספרד, פוסק החיד"א ע"ה, באותו אופן כמו קודמיו לגבי האנוסים הספרדים.

שו"ת על החזרת האנוסים האיבריים פוחתות במידה ניכרת לאחר המאה ה-18 משתי סיבות: האינקוויזיציה איבדה את כוחה ויהודי אירופה הפכו לאזרחים מלאים. האוטו-דה-פה האחרון בפורטוגל היה ב-1761 וב-1826 בספרד. חווית האינקוויזיציה הייתה כה אינטנסיבית, עד שספרדים מערביים כללו תפילות עבור כלואים ונשרפו על המוקד.²⁸ במשך כל תקופת האינקוויזיציה, היו מרכזים להחזרת אנוסים בפאס, אלג'יר, אוראן, אלכסנדריה, ונציה, ליבורנו, פיזה, קנדיה, קונסטנטינופול, סלוניקי, סרייבו, בורדו, לונדון, קוראסאו וג'מייקה.

ישנן כמה שו"ת שנכתבו במאה העשרים על שובם של צאצאי האנוסים. בספר מערכי לב, סימן עא, כתוב, עלינו לקבל את אחינו הנדחים, האנוסים של ספרד ופורטוגל בזרועות פתוחות כדי להחזירם מתחת לכנפי השכינה. הרב אברהם קוק ע"ה, בירר עם הרבנות הראשית לישראל בעניין אלפי האנוסים בפורטוגל שביקשו לחזור לחיק עם ישראל. בהתייחסו לעניין האנוסים של ספרד, פסק הרב הספרדי הראשי לישראל, יצחק נסים ע"ה, שעליהם לחזור בדרך של גיור לחומרא לפני בית דין.

וכתב ר' אהרן סולובייצ'יק ע"ה, שיש "להתייחס לצאצאי האנוסים של ספרד ופורטוגל כיהודים גמורים [למניין, לעלות לתורה וכו']" רק כאשר אחד מהאנוסים הללו רוצה לבוא בקהל, עליו להתגייר, כלומר לעשות טבילה [ללא הברכה] ולקבל עליו עול תורה או התחייבות לשמור את התורה. אם האיש אינו נימול, יש לעשותו ברית מילה. אם הוא כבר מהול, הוא צריך לעשות הטפת דם ברית. תשובה זו סותרת, כיון שלדבריו יש לקבל את צאצאי האנוסים של איבריה כיהודים על כל המצוות, רק כשרוצים לבוא בקהל, עליהם להתגייר. שו"ת הזו סותרת את חכמי ספרד שבאו לפניו, וגם הפתחי תשובה ע"ה.

²⁵ שו"ת פרי עץ חיים חלק ה, ר' דוד בן רפאל מילדולה

²⁶ פתחי תשובה יורה דעה סימן רסח ס"ק י

²⁷ חיד"א ברכי יוסף רס"ו ס' טז

²⁸ דוד ריקרדו, סדר התפילות של הספרדים עם תרגום הולנדית, עמ' ריז

שאלה דומה הופנתה לרב הספרדי הראשי, עובדיה יוסף ע"ה. השיב בהבאת שו"ת הריב"ש ע"ה, כל האמהות של צאצאי האנוסים הן יהודיות, גם לאחר דורות רבים, גם אם כופרת התחתנה עם גוי, זרע הבן הוא מישראל לעולם. ואין דינם כבעלי הגיור, ואין אנו מרחיקים אותם, אלא מחזירים אותם בתשובה. בעניין בקשתו של כומר קתולי צרפתי (אהרן לוי) להיקבר כיהודי, פסק החכם עובדיה ע"ה, כי ללא ספק יש צורך לכבד את בקשתו, ישראל (משומד) מומר אף על פי שחטא ישראל הוא.²⁹

בשנות ה-90 התייחסה ד"ר שולמית הלוי לנושא האנוסים לחכם מרדכי אליהו ע"ה, שובם של צאצאי האנוסים האיבריים. חכם מרדכי משיב

אולם, מאחר ועבר זמן רב מתקופת האנוסים ועד היום, ויש חשש לתערובת עם זרע אחר שאינו של ישראל, וכן קשה היום לבדוק את ייחוס האנוסים, ויש לקיים בהם את כל האמור בשו"ע יו"ד סי' רס"ח, וכלשון הרשב"ש סי' ס"ח המובא בב"י ובפ"ת סי' רס"ח ס"ק י' "יש למשכו חסד", היינו שיש לשבחם שבאים היום לקיים מצוות התורה בגלוי, ושוב עיין שלאחר הברית שעושים לו מברכים אותו, ואומרים: או"א הצלח נא את פלוני הנקרא שמו כך (ויקבעו לו שם יהודי) ומשוך אליו חסדך, וכשם שהטית לבו לשוב בתשובה שלמה לפניך, כן תטע בלבו אהבתך ויראתך ותפתח לבו בתורתך, ותדריכנו בנתיב מצוותיך למען ימצא חן בעיניך: אכי"ר ונומר אמן. לאחר שעברו את כל התהליכים של לימוד התורה, קבלת תורה ועול תורה ומצוות, ברית מילה (אם לא נימול, ואם נימול, יש להטיף דם ברית) וטבילה כדין - יש לתת לו תעודה עם הכותרת: תעודה לשב לדרכי אבותיו

לגבי שמות בני זוג המחזירים הרב מרדכי א"ה, נאמר כדלקמן: א. רצוי לכתוב שמם, ואחר כך שם משפחתם, ובסוגריים אחרי זה שם הוריהם לפי דבריהם ראובן לוי (בן שמואל), שרה אילן (בת חיים). עיין גט פשוט סי' קנ"ט ס"ק כ"ח. ב. אם הבעל מסכים אפשר לכתוב "מוהריכי כסף זוזי מאתן", אם לא מסכים, שוב לכתוב "מוהריכי" כסף זוזי מאה ואחר כך התוספת כנהוג. נוסחה זו מזהה את שמות ההורים, ובכך מזהה את בני הזוג כחוזרים בתשובה ולא כגרי צדק

חשוב לציין שפסק ההלכה בפתחי תשובה לגבי החזרת האנוסים מהמאה התשע-עשרה ברוסיה, מחייבת טבילה. אולם ר' אייזנשטט פוסק שאפשר לטבול אפילו בשבת, שכן אין מדובר בגיור; בבת דין אין אפשרות לראות מקרים של גרים בשבת. בציטוטו של תשובה זו, חכם מרדכי מבחין ברור בין גיור לדין לחזרה. עם זאת, תשובה זו מראה הבדלים רבים מהדורות הקודמים דחכמי ספרד שפסקו על השאלה. הוא מניח שעבר יותר מדי זמן מאז תקופת האנוסים כדי לאמת את השושלות שלהם ושהם התערבבו עם לא-יהודים. תשובה זו מקבלת כמובן מאליו שלצאצאי האנוסים אין הגנה או כשרות כיהודים. אך, יש מידע רב זמין עבורנו כיום, כולל ארכיונים אינקוויזטוריים דיגיטליים, מחקרים אנתרופולוגיים וסוציולוגיים, חקירות היסטוריות ומחקרים גנטיים.

במיוקרה האנוסים נקראים הצ'ואטס [בקטלאנית: חזירים]. כולם צאצאים של 15 משפחות מקוריות. בשנת 2011 פסק הר' ניסים קרליץ ע"ה, כי האנוסים של מיוקרה הם יהודים, זרע עמנו, שכן רובם נישאו ביניהם עד היום. ר' נסים ע"ה,, בירר את יהדותם על פי ספרי היוחסין שבידיהם. ובכן, למרות שאולי מיעוט התחתן עם אנשים ללא-יהודים, החזקה מוקמת על פי הרוב.

כבר הביאנו את פסקי ההלכה דחכמי האשכנז ודחכמי ספרד לגבי המשומדים, האנוסים, המומרים וצאצאיהם. כעת אציג את העובדות העומדות לרשותנו ממחקרים אנתרופולוגיים, סוציולוגיים, היסטוריים וגנטיים.

האנתרופולוגים: שולמית הלוי, דוד גיטליץ, יהונתן אלעזר-דה-מוטה, אריאן אוסטרולד, ג'יזל מונג'-אורפי, אניטה נובינסקי, מרינה פיגנאטלי, סטנלי הורדס ואחרים תיעדו את ממצאיהם על צאצאי האנוסים ברחבי העולם. ממצאיהם לא רק מוכיחים המשכיות של מסורת יהודית בקרב צאצאי האנוסים, אלא גם מספיק ראיות כדי לברר את יהדותם על פי חזקה

אף על פי שהאינקוויזיציה הספרדית (1834) והפורטוגזית (1821) הסתיימה, רבים מצאצאי האנוסים המשיכו לשמור על כשרותם על ידי נישואים אנדוגמיים. זה המקרה של הקהילות בלמונטה ומיוקרה.

²⁹ ר' עובדיה יוסף. מעיין עומר, ח' ח, עמ' רנא

מלבד הקהילות הידועות הללו, ישנם משפחות רבות הפזורות ברחבי האיים הקריביים, קולומביה, פנמה, מקסיקו, ברזיל, אקוודור, דרום מערב ארצות הברית, ספרד ופורטוגל שעדיין משמרות את נוהג הנישואין בתוך המשפחה המורחבת, אם כי ללא תודעה יהודית. במסעותינו ברחבי מדינות אלו, גילינו משפחות רבות באזורים הידועים כמי שהוקמו על ידי האנוסים. לחלק מהמשפחות הללו יש אילן יוחסין שהחל בספרד או פורטוגל של המאה ה-18, שם אפשר לשייך אותם למשפחות יהודים שנענשו על ידי האינקוויזיציה.

רוב המשפחות הללו מקיימות מסורות יהודיות שרוב היהודים לא נוהגים בהן כיום. כך למשל, החליטה להכנת בשר נעשים על ידי חליטה-הרתחת הבשר או הכנסתו לאמבט של חומץ או מיץ מנהג יהודי נוסף שהיה נפוץ לפני גירוש 1492 הוא לשפוך את מימי כלים הפתוחים. תפוזים מר³⁰ כאשר מישוהו מת בתוך הבית.³¹ נוסף על כך, ישנם איסורים לגבי דם נידה, לידה, ספירת כוכבים וגירושין, הקושרים את המשפחות הללו לישראל.

לפי החוק הקנוני הקתולי, גירושין אינם אפשריים כפי שהם בתורת משה. לצורך העניין, אותם אנוסים שנישאו בטקס קתולי מהמאה ה-15 ועד המאה ה-20 לא יהיו נתונים לניאוף ולא לממזרות, שכן הם מעולם לא עשו קידושין ביניהם. במקום שאין קידושין, אין גיטין, ולא ממזות מניאוף. גם אם נניח שהיו קידושין, החכמים מאלג'יריה וסלוניקי כבר קבעו במאה ה-15 שאותם קידושין אינם תקפים, שכן אין עדים תקפים במהלך השמד כמו האינקוויזיציה. כבר הוכחנו שמשפחות אלו מוודאות היטב עם מי ילדיהם מתחתנים והם כמעט תמיד בני דודים מדרגה ראשונה, שנייה או שלישית. עד שהגירושין הופכים נפוצים יותר לאחר שנות ה-60, צאצאי האנוסים רחוקים מרעיון חופה וקדושין.

ישנם גם מנהגים שמתריסים נגד רשויות הכנסייה ומנהגים, כגון אי יצירת הצלב עם הכניסה לכנסייה אלא אמירת תפילה מיוחדת. כמו כן, במהלך שבוע הפסחא, כמה משפחות בברזיל וברפובליקה הדומיניקנית מבקרות בנהרות בסתר, נגד הנוהג של רוב הנוצרים הקתולים המתאבלים על מותו של ישו. הרב הראשי של איחוד האמירויות, אלי עבאדי נר"ו, כתב במכתב: "צאצאי האנוסים שניסו להימלט שומרים על תחושת זהות יהודית באמצעות מנהגים ומסורות שונות של האבות ששמרו בסוד". הגענו למסקנה שרוב המנהגים והמסורות הללו מועברים על ידי הנשים, ובכך יש חזקה שהם צאצאי אמהות יהודיות. לכן, על פי ההלכה הם יהודים.

אסביר את הנקודות שיש לנתח לגבי החזקה של צאצאי האנוסים בימינו. כמה רבנים מביעים ספקות המעידים על אי ידיעה במציאות הסוציולוגית והאנתרופולוגית.

- א. הם התערבבו עם זרע של לא ישראל.
- ב. אי אפשר לדע אם יש ממזרים בשושלות.
- ג. השו"ת נכתבה במסגרת האינקוויזיציה ואינה חלה עוד.

לפני כמה שנים פרסמה גברת ג'יני מילגרום את ספרה "15 הסבתות שלי", שבו היא מספרת על גילוי הזהות היהודית של משפחתה באמצעות מחקר גנאלוגי, המתחקה אחר 15 דורות, מקובה ועד אזור טראס-אוס-מונטס (פורטוגל) וזמורה (ספרד). באמצעות רישומים אזוריים, כנסייתיים ואינקוויזיטוריים, היא הצליחה להוכיח שהיא מצאצאיה היהודים שהתנצרו במאה ה-15. תיעוד זה הוצג לבית הדין היהודי בירושלים וכל שושלתה קיבלה תוקף על ידי הדיינים. ככזה, אף אחד שיוורד מאחת מ-15 הנשים האלה לא צריך להתגייר. כמוה, ישנם אנשים נוספים באמריקה הלטינית שמתחקים אחר השושלת שלהם לאיבריה, ומקשרים את השושלת האימהית שלהם לסבתא יהודייה ברשומות האינקוויזיטוריות. לרשותנו מספר דפים עם מידע ציבורי באינטרנט לצורך כך.

שו"ע י"ד ס' ס"ט; שם ס' ס"ז; שם ס' ע"ז:ב³⁰
שו"ע י"ד ס' שלט:ה³¹

בחקירות האנתרופולוגיות שלנו ברחבי אמריקה הלטינית ובמקומות מסוימים בפורטוגל ובספרד, ראינו שגם היום, יש משפחות שמתחתנות בין בני דודים, לא רוצות להתערבב עם אנשים אחרים. כאשר לומדים את אילן היוחסין של משפחות אלו, קל לראות את החזרה על שמות המשפחה, דור אחר דור. בחלק מהמקרים, הזה ניכרת לאחר 7 דורות. לפני שבעה דורות, האינקוויזיציה עדיין הייתה בתוקף.

האנתרופולוגים הנ"ל שחקרו את תופעת צאצאי האנוסים היו עדים למסורות היהודיות השונות שמשפחות אלו מכירות, ללא גישה לספרי הלכה. לכל המשפחות הללו יש אנשים שיודעים את כל הפרטים של השחיטה והטרפות. הם יודעים להמליח ולהדיח את הבשר כדין. הם גם חולטים את בשר לפני בישולו. נשים אפילו יודעות לבדוק את הביצים אם הן כשרות לצורך אותן.³² בתקופת פסח מכינות משפחות אלו לחם מיוחד, עשוי תירס, בטטה או קסאוה. בנוסף, המשפחות הללו מפרידות בין כלי בשר ובין כלי חלב, מבלי לערבב ביניהם. עם כל המנהגים הללו, שאינם מופיעים בתורה שבכתב, ניכר שהייתה העברה בעל פה. למעשה, יש עיירות במקומות הנ"ל, שבהן ניתן לומר שרובם עושים לפי שיטה זו. אם כן, שבכל מקום שניתן לברר את העובדות, עלינו לעשות זאת, ובכל מקום שלא ניתן, אנו נוטים לרוב. וגם, כל דפריש מרובא פריש. לפיכך רוב האנשים עם אותו דפוס פעולה יש להם חזקת כשרות. לכן, אנו יכולים להניח שצאצאי האנוסים הנוהגים את מצוות דרבנן, הם מבני ישראל.

לכן, אפשר לראיין שלושה אנשים מכל משפחה (המעוניין לחזור, אמו וסבתו או דודתו). עם שלוש נשים, מספיק לברר חזקת יהדותם.

כתב החתם סופר ע"ה, פסק להדי' הרמב"ם פי"ט מא"ב ה' י"ז ו"ח ושם מבואר דק"ל כן אפי' בספק חל"ל ויע"ש בה"ה אלא דק"ל לרמב"ם דזה דוקא במשפחת שמומזקת אצלינו לכשלים בישראל" או לכהנים. ומסתמא כך היתה מוחזקת אצל אבותינו ואבותם עד לעולם. לא ניחש שמא בנתיים נתחללה א' מהאמהות. וכמ"ש חשש זה במג"א סס"י תנ"ד והוא תימה דמה"ת נחוש לזה. וזה דעת רש"י בכתוב' כ"ד ע"ב ד"ה בקשו כתבם המתייחסם, מפני שנתערבו כהני גולה בגויי הארץ משמע הא לא"ה לא עלה על דעת עזרא לייחסם כ' מה"ה ניחוש לזה אם לא יצא עליהם שום ערעור והלא גדולה מזו כ' ב"י בא"ע סי' ג' בשם תשו' הרשב"ש שאפי' הכהנים האנוסי' אם חזרו הרי הם בכשרותם דרובם מזררי' מהתערב בגוי' האלץ וכל לפריש מרובא פריש. וא"כ תמ" טובא וזה"ח ניחוש לכל הנ"ל ולפסול ייחוס כהנינו כולם. אבל הדבר ברור לפע"ד, דודאי מחורבן בית שני ואילך אין כאן שום חשש שלא נתערב בהם שום דבר, ולא גרעי מהאנוסים, ואם הי' ח"ו שגוי מאנס לבת ישראל, מסתמא לא הי' נישאת לכהן ואוקמי' בחזקת צדקת וכשרות דלא תעביד איסורא, וכמו שכתב פני יהושע בקידושין בעובדא דינאי ובכתובות כ"ו ע"ב, אלא שעכ"פ אותן בני ברזילי אשר לא מצאו כתבם המתייחסים ורחקום עזרא, והניחם בחזקתם לענין קדשי הגבול, הם הם שנתערבו בכהנים מיוחסים של עכשיו וכל משפחה ומשפחה יש להסתפק שמא היא היא מאותה המשפחה, או שמא נתערב בה מאותה המשפחה, כיון שהי' מוחזקים לכהנים בגולה לא הוזרה מלהתחתן עמהם, ומשום כך כתב הרמב"ם שהם רק כהני חזקה כמו בני ברזילי בעצמם.³³ שו"ת הזו מקיימת את כשרות כהנים מחמת הרוב. בתוך הארכיונים של הקהילות של הספרדים המערים ברחבי העולם, ניתן למצוא את השבים השונים שיצאו מהכהנים: אקוניה, אנטוניס, אזבידו, באז, בואנו דה מסקיטה, קוריה, קוסטה, דה קוסטה-גומיס, דה לאארה, דה מורסיה. , דה סולה, דה הררה, דלמונטי, דו פורטו, פונטיקה, הנריקס, מרטינס, מונטיירו, מונטס, מונטסינוס, פאצ'קו, פארירה, פייצ'וטו, רודריקס, סקאלי, סירה, סראנו.³⁴ באותו אופן, ניתן לקבל הכהנים מבני האנוסים לאחר בדיקת היוחסין משני הצדדים עבור שמות משפחה אלה, עד ארבעה דורות.³⁵ פסק מרן שולחן ערוך ע"ה, אם יעיד אחד מהאנוסים שאחד מהם

³² שו"ע יו"ד ס' ס"ו:ג.

³³ שו"ת חתם סופר קובץ תשובות ס' ס'.

³⁴ בית הקברות בת חיים באודרקרק, אמסטרדם; בית הקברות הישן בלונדון; בית הקברות האנטס ביי, ג'מייקה; בית הקברות בת חיים בליין, קוראסאו.

³⁵ קדושין ע"ו ע"א; איסורי ביאה י"ט:י"ח.

מוחזק בכהונה מעלין אותו לקרות בתורה ואין חוששין שמא אמו כותית.³⁶ אכן ישנה חזקה שכמה משפחות כוהנים מבני האנוסים מקפידות לשאת נשים ההכשרות להן. כמו כן, יש עדים ביניהם שראויים להעיד כי הם מכירים משפחות אנוסים אחרות ששומרות על אותם מנהגים. היינו עדים בקרב צאצאי האנוסים באמריקה הלטינית, שמשפחות אלו מקפידות להינשא רק בין אלה שהם טהורים ואצילים, הינו כוהנים.

כלי שימושי נוסף העומד לרשותנו כיום הוא ניתוח גנטי. בדיקת DNA של כרומוזום Y יכולה גם להעיד אם גבר מוצא מהכוהנים. לרוב הכוהנים מקהילות יהודיות ברחבי העולם יש שישה סמנים ספציפיים של כרומוזום Y: Y-STR, Cohen Modal Haplotype (CMH)—J1 M267, haplogroup J-P58 (J1c3) haplogroup J2a (J-M410).³⁷

ניתן להשתמש במחקרים גנטיים גם כדי ליצור רוב בתוך עיירה על ידי ביצוע סקר גנטי של העיר. כבר בשנת 2017 הרב יוסף כרמל נר"ו, ממכון ארץ חמדה התחיל להשתמש בדנ"א מיטוכונדריאלי כדי לאמת מקרים של יהודים מרוסיה.³⁸ ניתן לשאוב מדגם מייצג שישמש לפרש מרובא פריש. מחקר זה ידוע בשם גנטיקה של אוכלוסייה (genomics). על ידי ניתוח המיטוכונדריאלי ניתן להדגים שבתוך מדגם נתון, אנשים מוצאים מאותה האם, כפי שקורה בקהילות מסוימות בתימן, עיראק ואזרבייג'ן, או בתוך קהילות אשכנז, כאשר 40% מוצאם מ-4 נשים. כמו כן, ניתוח של מיטוכונדריאלי יכול להדגים קשרים גנטיים לאוכלוסיות פזורה ספרדיות אחרות. לד"ר בהר מאוניברסיטת חיפה מאגר מידע של קהילות ספרדיות שונות ברחבי הים התיכון ומערב אירופה. לד"ר אינס נוגירו יש מאגר מידע גנטי לצאצאי האנוסים של בראגנזה ובלמונטה. לד"ר יהונתן אלעזר-דמוטה מאגר מידע גנטי ל צאצאי האנוסים ברפובליקה הדומיניקנית. אם המדגם מניב אחוזי הכלאה של 50% + 1, אז זה ייצג את פריש מרובא פריש. אם רוב האנשים במדגם מוצאים מכמה אמהות, אז אנחנו יכולים לומר שיש החזקה של נישואים אנדוגמיים.

יש אומרים שהשו"ת המובאות כאן כבר אינו חלים היום, כשנגמר תקופת האינקוויזיציה. האינקוויזיציה הספרדית בוטלה רשמית ב-1834 והפורטוגזית ב-1821. אבל, גזרת "טוהר הדם" בוטלה רשמית ב-1875. וגם, האוטו-דה-פה האחרון בליסבון היה ב-19 באוקטובר 1739. היהודי האחרון נשרף ב-1 באוגוסט 1826 בוולנסיה. היו בק"ק מקווה ישראל בקוראסא 7 מוהלים במאה ה-18, ששימשו כמרכז החזרה לאנוסים מאיבריה עד אמצע המאה ה-19. התיעוד האחרון של צאצא לאנוסים שנימול בקורסא הוא J. Fonseca בשנת 1822. זה חשוב, שכן האינקוויזיציה בוטלה בפורטוגל שנה קודם. ניכר שהפרנסים פעלו באותו הליך לאחר מכן. בעוד שהגירוש מספרד היה ב-1492, אין לבלבל אותו עם האינקוויזיציה, שנמשכה יותר מ-400 שנה.

לפיכך, אותם אנשים הטוענים שהם בני האנוסים אך אין להם חזקה בשושלת האימהית צריכים להתגיר. בית הדין הרואה מקרים אלו צריך להיות מורכב מחכמים בעלי ידע בשפות, בהיסטוריה ובאנתרופולוגיה של המקומות שמהם המועמדים.

עקב פרסום ספרים באינטרנט המכילים מנהגים יהודיים רבים, במקרה בו אדם טוען שהוא מוצא מהאנוסים אך אין לו אילן יוחסין, ואין קרובי משפחה לראיין להקמת החזקה, יש להמשיך בגיור, שכן אין דרך לאמת את השושלת האימהית.

³⁶ שו"ע אה"ע ס' ג:ג.

³⁷ Thomas, MG; Skorecki, K; Ben-Ami, H; Parfitt, T; Bradman, N; Goldstein, D.B (1998). "Origins of Old Testament priests" (PDF). Nature. 394 (6689): 138-40

³⁸ <https://katz.sas.upenn.edu/resources/blog/genetics-and-meanings-jewishness>; <https://www.jpost.com/Israel-News/Politics-And-Diplomacy/New-law-says-genetic-test-valid-for-determining-Jewish-status-in-some-cases-506584>; <https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2019/jun/12/what-does-it-mean-to-be-genetically-jewish>.

חשוב לציין שאסור לנו לגייר בין העמים בחיפוש אחר צאצאי האנוסים, אלא עליהם לחפש את הקהילה היהודית המקומית ובית דין שלנו. ברגע שהם יוצרים איתנו קשר, עלינו להתחיל לחקור תביעות בודדות ולהזמין אותם להתפלל וללמוד בקהילות שלנו.

את התופעה הזו של חזרת צאצאי האנוסים כבר ניבא משה רבנו ע"ה, נאמר, הפיץ יהוה אתכם, בעמים; ונשארתם, מתי מספר, בגוים, אשר ינהג יי אתכם שמה. ועבדתם-שם אלדים, מעשה ידי אדם: עץ ואבן--אשר לא-יראון ולא ישמעון, ולא יאכלון ולא יריחון. ובקשתם משם את-י אלהיך, ומצאת: כי תדרשנו, בכל-לבבך ובכל-נפשך. בצר לך--ומצאוך, כל הדברים האלה; באחרית, הימים, ושבת עד-י אלהיך, ושמעת בקלו. כי אל רחום יי אלהיך, לא ירפך ולא ישחיתך; ולא ישכח את-ברית אבותיך, אשר נשבע להם.

טיפולו הקהילתי הפורטוגזי במקרים עד לאחר השואה. בלי חכמים להנצחת החינוך ומסורת זו של קבלת צאצאי האנוסים, הקהילות הנ"ל בצפון ודרום אמריקה נטשו את החזון הזה.

כתב דון יצחק אברבנאל ע"ה, על יהודים אלה במאה השש עשרה, אנו חושבים עליהם כגויים, אך אנו מאמינים שהם יחזרו ליהדות. הקב"ה לא ויתר עליהם וברחמיו הגדולים ישיבם לתורתו". אמר הרב הראשי לתל אביב, חכם חיים דוד הלוי, מעתה ואילך אחד מפלאי גאולת ישראל המופלאה תהיה שובם של בנים אבודים ומרוחקים בחזרה לחיק עם ישראל. ואם אכן גם צאצאי האנוסים בספרד ובאמריקה יבקשו לחזור ליהדות, נראה בכך סימן לתחילת הגאולה. בכתבה שפורסמה בחדשות ישראל הלאומיות, ציין חכם אליעזר מלמד כי ישנם כ-30 עד 40 מיליון צאצאי האנוסים במדינות אמריקה הלטינית, וכי לא ניתן להקים סנהדרין עם רוב ישראל מחוץ לארץ ישראל.³⁹ במכתב לצוות רקונקטר, מזכיר הרב הראשי לירושלים, אריה שטרן, את הרמב"ם, הרי הן כתינוק שנשבה לבין הגויים וגידלוהו הגויים על דתם, שהוא אנוס. הוא ממליץ, לכן יש לעשות מאמצים להחזיר אותם לפי ההלכה. לבסוף, הרב אמריטוס של ק"ק שארית ישראל בניו יורק, מארק אנג'ל נר"ו, מסכים שלא רק שהקהילה היהודית צריכה לחבק את צאצאי האנוסים המעוניינים לשוב לחיק עם ישראל, אלא שמדינת ישראל צריכה גם לקחת את הנושא הזה ברצינות. עלינו היום למצוא את הדרכים לפי ההלכה כדי לקבל את אחינו בזרועות פתוחות.

מכל הלין טעמי, יש להתייחס את בני האנוסים כתינוק שנשבה לבין הגויים וגידלוהו הגויים. לצורך העניין, משנבדק כל מקרה לגופו, איננו רואים כל סיבה לשנות את הנוהל שנקבע לפנינו בקבלת האנוסים. אין צריך טבילה! אם מסיבות פסיכולוגיות או אישיות מיוחדות ירצה לטבול במקווה, הוא רשאי לעשות זאת, אך רק לפני 2, פן יתבלבל עם גיור. גברים שלא עברו ברית מילה צריכים לעשות זאת, לומר את הברכות להכניסו ושהחיינו, ואז לקבל שם עברי שמכיר באבותיהם.⁴⁰ אותם גברים שנימולו למטרות רפואיות, צריכים את הטפת דם ברית. וגם הנשים אינן נדרשות לטבול רק לבוא לפני בית הדין עם הרצון לחזור לחיק עם ישראל. אין להרתיע את הנשים דחזקת כשרות להתחתן לכהונה.

לאותם גברים שיש להם חזקה משני צידי משפחותיהם ויורדים מרשימת הכוהנים דקהילות הספרדים, יש להתייחס לכוהנים, לברך את הקהל, לעלות כראשון לתורה ולהתחתן עם נשים כשרות לכוהנים. באותם מקרים שהחוזר בתשובה עומד בתנאים כאלה והוא נשוי לאישה אינו מתאים לכהן, יש לו אפשרות לחיות כלוי, שכן הכהונה שלו תלוי על חזקה דשמות משפחה ודנ"א, ולא לחזקת יוחסין לכהן שאכל תרומה בבית המקדש.⁴¹

באותם מקרים שהאב אינו יהודי, הם נקראים את פלוני בן/בת ישראל. מי שאינו חזקה בשושלת האימהית, אך יש להם אב יהודי, חייבים גיור ויש לתת להם את שמות אבותיהם. כך יש לקרוא להם

³⁹ רבי אליעזר מלמד. חדשות ישראל הלאומיות. 10 באוגוסט 2015

⁴⁰ ר' מצליח מעזוז, איש מצליח, חי' א'

⁴¹ הלכות איסורי ביאה כ:ט"ז; שו"ע אה"ע ס' ג:ב'

לתורה וכיצד יש לכתוב את שמם בתעודות יהודיות. כל החוזרים צריכים לקבל שטר ברור יהדות או כזה שפיתח חכם מרדכי אליהו א"ה.

יהיה רצון העליון שנוכל לדון כל מקרה בזהירות ונראה את הגאולה במהרה בימינו. אכי"ר



יהונתן אלעזר-די מוטה ס"ט
ה' באייר תשפ"ג